

SEMNIFICAȚIA TEZAURELOR DIN SECOLUL AL V-LEA DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

de RADU HARHOIU

În ziua a 3-a (sau 23-a) a anului 1797 „doi copilași români Petru Botska și Simon Bokor, păzind capre la Șimleu, pe acea aripă a dealului cu numele Măgura care se întinde spre mijlocul orașului și pe a cărei pantă apuseană se află biserica românilor greco-catolici . . . , în jurul orei 9 dimineața . . . în afara ocolului amintitei biserici, cel mai mic a zărit în malul aflat lângă prun ceva strălucitor . . . dar nu îndrăzni să-l atingă, . . . împreună se apropiară de marfa strălucitoare, pe care unul lovind-o cu bita, căzu din mal o bucată rotundă și pîntecoasă de aur, bătută cu nestemate roșii . . . Văzînd-o pe aceasta începură a scurma acel loc . . . drept care aflară numeroase lucruri de aur într-o mică scobitură a malului, pe care scoțîndu-le pe rînd de acolo găsiră *bucăți sparte de cioburi* groase, nearse (?), care erau fragmentele aceluia vas în care stătuse comoara . . . A doua zi aflînd oficialitățile onor. județ cele întimplăte, a început cu toată rivna săparea împrejurimi locului unde s-a aflat comoara; dar în afară de o monedă cu toartă, care era aproape de suprafața pămîntului, altceva nu găsiră”¹. Din documentarea referitoare la condițiile de descoperire reies următoarele: locul descoperirii trebuie localizat pe dealul „Măgura” din orașul Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj, și anume în apropierea fostei străzi Csorgo, la marginea unui teren care în anul 1797 aparținea orașului, dar care în momentul descoperirii — tot întimplătoare — a celui de al doilea tezaur de la Șimleul Silvaniei (1889), aparținea Josefinei Teleky. Tezaurul (1) a fost depus într-o oală de lut, probabil la mică adîncime. Despre condițiile de descoperire a celui de-al doilea tezaur nu avem date edificatoare, se știe numai că a fost depus undeva, nu prea departe de al doilea tezaur.

Tezaurul nr. 1 de la Șimleul Silvaniei se compune din medalioane de la împărații Maximian, Constantin I, Constantin II, Valens, Valentinian și Gratian, apoi un lanț de aur cu pandantive de miniaturi de arme și unelte, un inel, o brățară și o cataramă sau placă de cataramă de aur cu mască umană stilizată². La rîndul său tezaurul nr. 2 este alcătuit din o fibulă cu onyx, două fibule în formă de lei, două fibule rotunde, șapte perechi de fibule cu placă semicirculară și picior alungit, toate lucrute din aur și ornamentate în stil policrom, la care se adaugă trei cupe lucrute de asemenea din aur³.

În anul 1837 s-a descoperit pe dealul Iglița din preajma comunei Pietroasa, jud. Buzău, celebrul tezaur, din care au putut fi recuperate următoarele piese lucrute din aur: o tavă, o cană de formă ovoidală, o pateră ornamentată cu scene mitologice, două coșulețe ornamentate în stil policrom și prevăzute cu minere în formă de leoparzi, două colane simple cu ochi și cîrlig de prindere, cel păstrat fragmentar fiind prevăzut cu o

¹ Vlăsa 1969, 151 și urm.

² Florescu, Miclea 1979, 41 — 56, fig. 73 — 142.

³ Fettich 1932.

inscripție cu caractere runice, un colan cu balama, o fibulă discoidală, două fibule mijlocii în formă de păsări (vulturi?) și o fibulă mare în formă de vultur(?). Cercetările efectuate la locul descoperirii sau în zonă nu au putut aduce lămuriri suplimentare referitoare la condițiile de descoperire, se pare însă că din tezaur mai făceau parte încă un rînd de piese de aceeași factură, care s-au pierdut sau au fost distruse cu ocazia descoperirii tezaurului⁴. Nici condițiile de descoperire a tezaurului găsit în anul 1904 la Botoșani, jud. Botoșani, compus din trei linguri și vase de argint și *solidi* de la începutul sec. V, nu sînt clare⁵, după cum nu sînt limpezi nici condițiile în care a fost descoperit tezaurul de la Tăuteni, jud. Bihor. La cîteva luni de la data descoperirii, și anume în luna decembrie, pe aria presupusului loc al descoperirii tezaurului — care se află în punctul „Tricer” la sud de sat, într-o ripă a pîriului Tăuteni — s-au efectuat sondaje de verificare. Cu acest prilej au apărut, la adîncimea de — 0,40 m, bucăți de pămînt ars și urme de cărbuni. Din structura inițială a tezaurului au putut fi recuperate numai două vase de argint, păstrate fragmentar și ornamentate cu scene mitologice⁶. În anul 1963 a fost descoperit la nord de comuna Someșeni, jud. Cluj, și anume pe malul stîng al Someșului Mic în lunca riului, într-o oală de lut de culoare brun-roșcată care s-a pierdut, un tezaur din care fac parte următoarele piese lucrate din aur și ornamentate în stil policrom : un pectoral, un lanț de aur din sîrmă împletită cu protome zoomorfe, șase pandantivi romboidali, șase pandantivi semilunari, șapte mărgele în formă de bușă, cinci mărgele poliedrice, o cataramă mare cu placă dreptunghiulară și una mai mică cu placă ovală, trei inele cu placă romboidală, apoi două brățări și un inel cu gemă tăiată probabil dintr-un vas de argint⁷.

Condițiile de descoperire ale tezaurelor din sec. V de pe teritoriul României nu pot susține o îngropare sau o depunere rituală. Această afirmație devine evidentă atunci cînd comparăm condițiile lor de descoperire cu cele ale tezaurelor similare din nordul Europei, unde par a exista indicii pentru o depunere rituală⁸. Astfel nu s-a putut constata pe teritoriul României în niciunul din cazurile analizate o depunere rămasă deschisă, sau existența unor locuri de jertfă cu depunere seculară sau chiar depunerea în locuri practic inaccesibile (de ex. pe fundul unor riuri). În acest caz singura explicație rămîne numai îngroparea lor în urma unor evenimente vitrege, o cauză care a provocat și în nordul Europei îngroparea unor tezaure⁹.

Spre deosebire de nordul Europei, unde structura tezaurelor se deosebește de cea a mormintelor contemporane, ceea ce ar fi un alt indiciu pentru o depunere rituală¹⁰, în România există o serie de elemente comune între cele două complexe de descoperiri. Aceasta se referă la caracterul lor fastuos, la unele trăsături stilistice comune și la depunerea în ambele categorii de descoperiri a unor piese înrudite : vase de aur și de argint în tezaurele de la Pietroasa, Șimleul Silvaniei sau Tăuteni și în

⁴ Odobescu 1976, 83 (1) și urm); Ștefan 1979.

⁵ Banck 1966.

⁶ Dumitrașcu 1975.

⁷ Horedt, Protase 1970.

⁸ Vezi pentru nordul Europei : GeiBlinger 1967, 9 și urm ; 31 și urm.

⁹ *Idibem*, 118 : în special tezaurele conținînd piese de aur.

¹⁰ *Ibidem*, 84 — 86.

mormintele fastuoase de la Apahida (1)¹¹ sau Concești¹², apoi a unor piese de port în tezaurele de la Pietroasa, Șimleul Silvaniei sau Cluj-Someșeni și în mormintele de la Apahida, Concești sau Velț¹³, împrejurare care ar exclude din nou o depunere rituală. În felul acesta piesele de port descoperite în tezaure completează și precizează imaginea regulilor de port din epoca timpurie a migrației. Brățările și inelele din tezaurele de la Cluj-Someșeni sau Șimleul Silvaniei completează imaginea noastră asupra podoabelor brațului, după cum și catarama dreptunghiulară din tezaurul de la Cluj-Someșeni întregeste seria podoabelor de centură. Portul unei singure fibule, impulsional probabil de ceremonialul de curte roman târziu este ilustrat în mod strălucit de fibula cu onyx din tezaurul (2) de la Șimleul Silvaniei sau de fibula mică din tezaurul de la Pietroasa. De asemenea și portul a două fibule, specific portului feminin al epocii, își găsește o ilustrare convingătoare prin fibulele cu placă semicirculară și picior romboidal alungit ornamentate în stil policrom din tezaurul (2) de la Șimleul Silvaniei. De altă parte nu au putut fi surprinse în mormintele epocii o serie de piese de port ale gîtului sau ale pieptului, dintre care se cuvin a fi amintite aici impresionalul colan cu balama din tezaurul de la Pietroasa sau lanțul cu pandantive, singular în peisajul arheologic al epocii, din tezaurul (1) de la Șimleul Silvaniei.

Dacă unele tezaure ar putea fi considerate după structura lor; tezaure unitare — tezaure de fibule (tezaurul al doilea de la Șimleul Silvaniei), de medalioane (primul tezaur de la Șimleul Silvaniei), de vase (tezaurul de la Tăuteni) sau de linguri (tezaurul de la Botoșani), ceea ce ar putea fi un indiciu pentru o depunere rituală¹⁴, alte tezaure datorită structurii lor eterogene nu se pot bucura de o asemenea încadrare (de ex. tezaurul de la Pietroasa).

De altă parte chiar încadrarea în grupe tipologice a tezaurelor „tipologice” nu este sigură. Nu putem ști sigur dacă la Tăuteni nu este vorba poate de un mormînt. Locul descoperirii de la Tăuteni prezintă analogii interesante cu două complexe din sec. V, cu care vasele de la Tăuteni mai au și alte analogii interesante asupra cărora nu insistăm acum și aici. Atît mormîntul de la Concești cît și cel de la Bolșoi Komenetz din zona Kurskului¹⁵, au fost descoperite pe malul unor râuri, Podriga un afluent al Prutului, respectiv Sudza. Ambele morminte erau de înhumație. De altă parte urmele de pămînt ars de la Tăuteni ar putea indica și aici prezența unor morminte. Trebuie amintit în acest context, că pentru unele morminte atribuite hunilor s-a presupus o purificare prin foc a inventarului, în timp ce cadavrul a fost apoi înhumat într-un alt loc¹⁶. Dar din datele

¹¹ Hampel 1905, II, 39 și urm.; III, pl. 21 — 25.

¹² Matzulevic 1929, 123 — 137.

¹³ Laszlo 1941, 125 — 127, pl. I, 1 — 7.

¹⁴ În structura tipologică unitară a unor tezaure din nordul Europei s-a văzut un indiciu pentru o depunere rituală: Geißlinger 1967, 10 — 11 cu discuția *pro și contra*.

¹⁵ Matzulevic 1934, 122.

¹⁶ Werner 1956, 79.

oferite de cercetarea arheologică efectuată în luna decembrie, nu se pot trage concluzii definitive, ceea ce face ca descoperirea să fie și mai departe omologată ca tezaur.

Nu este mai departe deloc sigur dacă nu cumva cele două tezaure de la Șimleul Silvaniei nu au aparținut unui singur tezaur îngropat în locuri deosebite dar apropiate unul de celălalt. Analiza condițiilor de descoperire și analiza pieselor celor două tezaure pot aduce argumente în favoarea ipotezei unui singur tezaur. Astfel ambele tezaure au fost descoperite pe aceeași parcelă a Josefenei Teleky. Locul exact de descoperire a celui de-al doilea tezaur a rămas necunoscut¹⁷. După N. Fettich există o serie de detalii tehnice identice între fibula cu capete cu lei din tezaurul nr. 2 și rama medalionului Gratian din tezaurul nr. 1 de la Șimleul Silvaniei. Există mai departe legături stilistice strânse și între rama cloasonată a medalionului Maximian din tezaurul nr. 1 și unele ornamente ale fibulelor cu placă semicirculară și picior alungit ornamentate în stil policrom din tezaurul nr. 2¹⁸. Combinația dintre piese ornamentate cu decor ștanțat (tezaurul nr. 1) cu fibule ornamentate în stil policrom (tezaurul nr. 2) apare și în mormîntul fastuos contemporan de la Untersiebenbrunn din Austria inferioară¹⁹, ceea ce poate oferi un alt argument pentru apartenența pieselor de la Șimleul Silvaniei unui singur tezaur.

Devine astfel din ce în ce mai evident că motivele care au dus la îngroparea tezaurelor din România au fost determinate de împrejurări (istorice) vitrege.

Garniturile de port împreună cu prețioasele produse ale torenticii antice târzii din tezaurele de la Pietroasa, Șimleul Silvaniei, Tărteni și Botoșani sau din mormintele fastuoase de la Concești și Apahida, mai mult chiar, împletirea dintre insigne de rang sau de putere de origine romană târzie sau barbară (fibule discoidale cu butoni în formă de ceapă în tezaurele de la Șimleul Silvaniei și Pietroasa, fibule cu butoni în formă de ceapă, inel sigilar, brățară de aur cu capetele îngroșate în primul mormînt fastuos de la Apahida, colane de aur cu inel și ochi de prindere în mormîntul de la Concești sau în tezaurul de la Pietroasa) și piese de serviciu fastuos de masă bizantin (în mormintele de la Concești și Apahida sau în tezaurul de la Pietroasa) pun în evidență un mod de reprezentare specific celui mai înalt strat social al acestei perioade.

Este de fapt un mod de reprezentare care reflectă existența unor tezaure regale din epoca migrației, fenomen unic pentru întreaga perioadă postromană de pe teritoriul României. Trebuie mai departe amintit că o parte din inventarul mormîntului regelui franc Childeric — cei 100 de solidi — au fost puși în legătură cu tezaurul regal merovingian²⁰.

¹⁷ Vlăsa 1969.

¹⁸ Fettich 1932.

¹⁹ Kubitschek 1911.

²⁰ Zöllner 1969, 171 nota 6.

Alcătuire prin moșteniri²¹, pradă de război²², tribut sau cadouri de la domnitori străini²³ sau de la împăratul roman²⁴, tezaurul juca un rol politic deosebit și reprezenta în același timp elementul juridic constitutiv al existenței tribului. După cum reiese și din *Cîntecul Nibelungilor*, tezaurul se bucura de un prestigiu deosebit la triburile germanice; regalitatea sau existența tribului erau de neconceput fără existența tezaurului. El reprezenta baza materială a cheltuielilor de reprezentare și intruchipa în același timp și un element deosebit al prestigiului. Ca parte integrantă a *regnum*-ului, o parte din programul zilnic al regelui vizigot Teoderic al II-lea (453 — 466) era dedicat vizitării tezaurului (Sidonius Apollinaris, ep. 1, 2)²⁵, iar în trimiterea de la Carcassone la Ravenna a unei părți din tezaurul vizigot, și anume a acelei părți care nu căzuse în mina francilor (Procopios, B G, I, 12, 47 și urm.) s-a văzut un semn al tendinței lui Teoderic cel Mare (488 — 526) de a reuni într-un singur regat gotic, regatul vizigot și ostrogot²⁶. Pentru a justifica preluarea puterii după moartea regelui gepid Bleimund (546) prin îndepărtarea urmașului legitim, Thorisin a rechiziționat tezaurul regal și numai după aceea s-a lăsat a fi proclamat rege (Procopios, B G, IV, 27). De altă parte pierderea tezaurului echivala de fapt cu pierderea existenței de sine stătătoare a tribului. Astfel, după îndepărtarea lui Chararich și a fiului său, Chlodowech a cîștigat²⁷ după moartea lor, tezaurul și poporul lor” (Greg. Tur., II, 41). Și în aceeași direcție indică și evenimentele determinate de prăbușirea regatului gepid din anul 567 sub loviturile coaliției avaro-langobarde. Atunci episcopul și urmașul la tron s-au refugiat la Constantinopol, luînd cu ei și tezaurul în ideea unei viitoare restaurări a regatului gepid, după cum ne lasă să înțelegem asocierea dintre coroană, tezaur și biserică²⁷.

În aceste condiții asocierea dintre tezaure și morminte princiare în anumite zone ale României capătă o importanță deosebită. Presupunem că această asociere nu este altceva decît reflexul unor centre de stăpînire sau de putere barbară. Aceste presupuse centre de stăpînire se pot localiza în spațiul nord-danubian al României în nordul Moldovei, după cum pare a ne lăsa să presupunem asocierea dintre tezaurul de la Botoș și mormin-

²¹ În acest sens trebuie interpretate diferitele straturi cronologice surprinse de ex. în tezaurul nr. 1 de la Șimleul Silvaniei, unde au fost identificate mai multe etape de acumulare și anume una în perioada tetraharhiei și a dinastiei lui Constantin și a fiilor săi (mai precis între 286 — 339) și a doua în perioada Valens-Gratian (364 — 383) sau în tezaurul nr. 2 tot de la Șimleul Silvaniei, după cum ne lasă să înțelegem grupice de fibule cu pl. și semicirculară și picior romboidal ornamentate în stil policrom : R. Harhoiu 1990, 191 și urm.

²² Din tezaurul vizigot făceau parte, printre altele, o mulțime de obiecte luate de Alaric cu prilejul cuceririi Romei în jurul anului 410, printre care și o parte din tezaurul templului de la Ierusalim, pe care împăratul Titus l-a adus la Roma (Propius, B G, I, 12, 42 — 43); pentru prezența unor piese liturgice în tezaurul vizigot, provenite deci din jefuirea unor biserici : Hauck 1967, 46; pentru tezaurele regilor merovingieni : Greg. Tur, III, 32. Multe din produsele torenticii romane tirzii din tezaurul de la Pietroasa sau mormîntul de la Concești pot proveni din jefuire.

²³ Zöllner, *op. cit.*, 171.

²⁴ Paulus Diaconus, *Hist. Lang.*, I, III, 13 (după Odobescu 1976, 280 (198), nota 1; ilustrative sînt în această direcție medalioanele din tezaurul 1 de la Șimleul Silvaniei sau piesele de port împreună cu hainele corespunzătoare) din mormîntul nr. 1 de la Apahida.

²⁵ Claude 1970, 51.

²⁶ Idem 1971, 47.

²⁷ Diculescu 1922, 164 — 165.

tele fastuoase de la Concești, Buhăieni²⁸ sau piesele de harnașament — probabil restul inventarului unui mormint de aceeași factură — de la Măriștea²⁹. Un alt asemenea centru va fi existat probabil în nord-estul Munteniei unde poate fi ilustrat pe de o parte de tezaurul de la Pietroasa, iar pe de altă parte de mormintele fastuoase sau de părți din inventarul unor asemenea morminte de la Gherăseni³⁰, Bălteni³¹ sau Chiojd³². În sfârșit un al treilea centru de stăpînire barbară poate fi localizat, pe baza asocierii dintre tezaurele de la Șimleul Silvaniei, Cluj-Someșeni sau Tăuteni și a mormintelor princiare de la Apahida, în nord-vestul Transilvaniei³³.

În timp ce în teritoriile extracarpatiche ale României fenomenul de exprimare a puterii în modul sugerat mai sus se poate urmări numai pînă la mijlocul sec. V, în Transilvania el pare a fi sesizabil atît în prima cît și în a doua jumătate a secolului³⁴.

LISTA BIBLIOGRAFICĂ

Banck A. 1966	<i>Byzantine Art in the collection of the URSS</i> , Moscova.
Claude D. 1970	<i>Geschichte der Westgoten</i> , München.
— 1971	<i>Adel, Kirche, Künigtum im Westgotenreich</i> , Sigmaringer.
Diculescu C. 1922	<i>Die Gepiden</i> , Leipzig.
Dumitrașcu S. 1975	<i>Tezaurul de la Tăuteni—Bihor</i> , Oradea.
Fettich N. 1932	<i>ArchHung</i> , 8.
Florescu A. 1960	<i>Dacia</i> , N. S., 4, 561 — 567.
Florescu R., Miclea I. 1979	<i>Tezaurul transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena</i> , București.
Hampel J. 1905	<i>Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn</i> , I — III, Braunschweig.
Harhaiu R. 1982	<i>In Palast und Hütte</i> , Mainz, 587 — 591.
— 1990	<i>Dacia</i> , N. S., 34, 169 — 208.
Hauck K. 1967	<i>Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschungen</i> , 1, 3 — 93.
Horedt K., Protase D. 1970	<i>Germania</i> , 48, 1 — 2, 174 — 220.
Ignat M. 1983	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , 1, 206 — 214.
Kubitschek W. 1911	<i>JahrbAK</i> , 5, 32 — 74.
Lászlo Gy. 1941	<i>Közlemenyek</i> , 1, 122 — 128.
Matzulevic L. 1929	<i>Byzantinische Antike</i> , Berlin și Leipzig.
— 1934	<i>Pogrebenie barbarskogo kniazija v vostočnoj Evrope</i> , Moscova—Leningrad.
Odobescu Al. 1976	<i>Opere</i> , IV, București.
Ștefan C. 1979	<i>Aventurile tezaurului „Cloșca cu pui de aur</i> , București.
Vlassa N. 1969	<i>SCIV</i> , 20, 1, 151 — 159.
Werner J. 1956	<i>Beiträge zur Archäologie des Attilareiches</i> , München.

²⁸ Florescu 1960.

²⁹ Ignat 1983.

³⁰ Mormint cu diademă descoperit în anul 1965 și rămas nepublicat, vezi Gh. Diaconu, SCIVA, 28, 1977, 3, 431.

³¹ I. T. Dragomir, SCIV, 17, 1966, 1, 181 — 188.

³² C. C. Giurescu, Revista Istorică Română, 5 — 6, 1935 — 1936, 331 — 347.

³³ Harhoiu 1982, 587 — 589, 587 fig. 1.

³⁴ Idem 1990, 203, fig. 14.

ZUR DEUTUNG DES SINNGEHALTES DER FRÜHVÖLKERWANDERUNGSZEITLICHEN SCHATZFUNDE AUS RUMÄNIEN

ZUSAMMENFASSUNG

Die Fundumstände der frühvölkerwanderungszeitlichen Schatzfunde aus Rumänien sprechen gegen ihre rituelle Deponierung.

Das in den Schatzfunden von Pietroasa, Șimleul Silvaniei, Cluj-Someșeni, Tăuteni und Botoșani oder in den Prunkgräbern von Concești und Apahida vertretenes Trachtzubehör, zusammen mit den qualitätsvollen Erzeugnissen der spätantiken Toreutik, mehr noch, das Verflechten von Rangabzeichen spätantiker oder barbarischer Herkunft (Scheibenfibel mit Zwiebelknöpfe in den Schatzfunden von Pietroasa oder Șimleul Silvaniei, Zwiebelknopffibel, Siegelring, goldner Armring mit verdickten Enden im ersten Prunkgrab von Apahida oder goldene Ösenhalsringe im Grabfund von Concești oder im Schatzfund von Pietroasa) und byzantinisches Tafelgeschirr, offenbaren eine, auf höchster sozialer Ebene stattgefundene Darstellungsweise. In ihr die Rückstrahlung frühvölkerwanderungszeitlicher Königschätze zu sehen, erweist sich als fast zwingend anzunehmen. Die Kombination zwischen Prunkgräber und Schatzfunde in bestimmten Gebieten Rumäniens schein auf die Anwesenheit hier, und zwar in der Nordmoldau, in Nordostmuntenien und im nordwestlichen Teil Siebenbürgens, von frühvölkerwanderungszeitliche Herrschaftszentren hinzuweisen.

